

ІДЕЙНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті визначено головні ідейні засади європейської інтеграції: цивілізаційна однорідність країн - членів ЄС, прагнення дотримання миру та стабільності між європейськими націями, претензії Європи на лідерство на міжнародній арені. На думку автора, ідейні засади європейської інтеграції формувалися впродовж історії і чітко викристалізувалися після Другої світової війни.

Сьогодні інтеграційні процеси стали предметом дослідження багатьох науковців. Особливу увагу приділяють європейській інтеграції, яка стала наочним прикладом вражаючих успіхів країн - членів Європейського Союзу. Після останнього розширення Євросоюзу включає в себе 27 країн, об'єднавши більшу частину Європи. Сформовано Економічний і валютний союз з єдиною валютою та жорсткою координацією економічної політики його країн-членів. На міжнародній арені ЄС виступає потужним економічним центром нарівні зі Сполученими Штатами Америки та Японією.

Динамізм євроінтеграційних процесів ставить перед політичною елітою Європи нові виклики, а перед наукою - нові завдання. Ключові з них - на чому ґрунтується успішність інтеграційних процесів, які ідейні засади спонукають країни вливатися до лав Євросоюзу. Чому, незважаючи на складність проблем та викликів, з якими стикається європейська інтеграція, ЄС розширюється територіально, нарощує свою економічну та політичну міць?

Проблематика інтеграційних процесів ґрунтовно висвітлюється у сучасній політологічній, економічній, культурологічній літературі. Зокрема, засади (філософські, теоретичні, ідейні, економічні, політичні) європейської інтеграції розглядаються у монографіях таких українських дослідників, як В. Копійка, І. Грицяк, В. Воронкова. Серед іноземних науковців, які займаються європейською інтеграцією, потрібно відзначити таких авторів: Е. Моравчик, М. Емерсон, М. Леонард, Д. Дайнен, Л. Зідентоп, М. Полак, М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох, В. Волес, Г. Волес, Р. Айзіг. Велику цінність для вивчення європейських інтеграційних процесів становлять дослідження російських науковців: Л. Глухарьова, В. Іноземцева, В. Шемятенкова, Ю. Борка, Ю. Шишкова, І. Іванова, Н. Шмельова.

На наш погляд, однією з відповідей на поставлене питання є аналіз ідейних засад європейської інтеграції. Ідейні засади показують, на чому ґрунтуються інтеграційні процеси, дають можливість вивчити їх подальшу траєкторію

і навіть проектувати ймовірний кінцевий результат. Знання ідейних і теоретичних засад «дозволяє не рухатися наважання, а завбачливо оцінювати й аналізувати кожний наступний крок» [9]. Ця проблематика стає особливо актуальною в контексті європейських прагнень України. **Тому метою цієї статті є виокремити головні ідейні засади європейської інтеграції, проаналізувати їх генезис та зміст.**

Першою ідейною основою інтеграції є **належність країн-членів до однієї європейської цивілізації**. Європа - один із найкращих прикладів, де географічні рамки великою мірою збігаються із цивілізаційними кордонами. «Усі народи Європи мають спільну фізіологію, деяку сімейну схожість... Є загальна нитка, що зв'язує їх усіх в одне ціле... Крім спільного характеру, у кожного з цих народів є свій приватний характер. Вони формують ідейну спадщину цих народів. Це - ідеї обов'язку, справедливості, права, порядку... Це й утворює атмосферу Заходу; це - більше ніж історія, більше ніж психологія: це фізіологія європейської людини», - писав ще в ХІХ ст. російський мислитель Петро Чаадаєв [15, 45-46].

У рамках європейської цивілізації сформувалися спільні цінності - головні принципи облаштування суспільства та держави, що їх поділяє більшість громадян. Процес формування системи європейських цінностей відбувався поетапно: кожний період історії залишив спадщину, яка вплинула на формування ціннісних орієнтирів європейців. Від Стародавньої Греції Європа отримала уявлення про фундаментальні категорії філософії, етики, естетики, основні форми державного устрою; від Стародавнього Риму - право, яке вперше відділило приватну сферу від публічної, закріпило поняття приватної власності. Епоха Ренесансу та Реформації сформувала таку характерну психологічну рису європейців, як індивідуалізм, під яким мається на увазі власна гідність, ініціативність, особиста відповідальність. Епоха Просвітництва проголосила критичний розум єдиним інструментом пізнання: філософи тієї доби ввели поняття природних

прав людини та громадянина, а Велика Французька революція стала вирішальним етапом в утвердженні європейської демократії.

Отже, до цивілізаційних особливостей Європи, які склалися історично, дослідники зараховують: раціоналістичний індивідуалізм; особисту свободу; верховенство закону і рівність усіх громадян перед ним; принцип та інститут приватної власності; інтенсивний спосіб ведення господарства; культуру добровільної асоціації, розумного компромісу та солідарності; капіталізм; буржуазію як керівний клас суспільства, що володіє високою соціальною відповідальністю; громадянське суспільство; політичну демократію [6, 21].

Чимало науковців на основі європейських цінностей виділяють і головні принципи Європейського Союзу. До прикладу, відомий дослідник Майкл Емерсон, старший науковий співробітник Центру з вивчення європейської політики (Брюссель), назвав такі десять європейських заповідей, які відображають цінності та системні риси моделі ЄС: демократія і права людини; спільна юридична основа для чотирьох свобод (для єдиного економічного ринку, простору для вільного пересування, проживання та зайнятості населення громадян ЄС); соціальна модель (база соціального забезпечення і доступ до охорони здоров'я); багатонаціональний характер суспільства, заперечення націоналізму; світський мультикультурний підхід; анти тоталітаризм і антимілітаризм; багатосторонній підхід у міжнародній політиці, а також у внутрішньоєвропейських справах; багатоярусне управління; відкритість для всіх європейських демократій; кордони ЄС, які поступово змінюються, еволюціонують, а не жорсткий поділ на своїх та чужих [4].

Важливим компонентом цивілізаційної близькості країн - членів ЄС є **християнство**, яке, прийшовши з Близького Сходу, стало основою духовної культури Європи. До другої половини XX століття всю Європу вважали християнським світом, і тільки сучасні міграційні процеси почали змінювати картину. Хоча Євросоюз є світським об'єднанням і критерії його членства не обумовлюють конфесійної належності кандидатів на вступ, у свідомості громадян ЄС європейська ідентичність є оплотом саме християнської цивілізації [7]. Як зазначають російські дослідники у монографії «Європа змін: концепції та стратегії інтеграційних процесів», провал європейської конституції у 2005 р. був пов'язаний зокрема і з тим, що Конвент, який займався розробкою документа, відмовився включити у преамбулу тези про християнське коріння Європи. Віруючий електорат виступив проти виключення положення про християнські цінності євроінтеграції [3, 50].

Цивілізаційна та релігійна відмінність є однією з головних причин, чому вступ до ЄС Туреччини досі затягується. Анкара ще 1963 р. стала асоційованим членом ЄС, утім протягом десятиліть європейські бюрократи знаходять об'єктивні та суб'єктивні причини, які не дають інтеграційному процесу Туреччини дійти до логічного завершення. «Цивілізації не схожі за своєю історією, мовою, культурою, традиціями, але, що найважливіше, - релігією», - пише американський політолог Семюель Хантінгтон у праці «Зіткнення цивілізацій» [17, 70].

Безпосередні витоки європейської інтеграції сягають доби Середньовіччя. Тоді Європа являла собою «культурне ціле, яке об'єднувалося Римською церквою, з єдиною мовою, якою служила латинь, суттєво розвинутою регіональною торгівлею, золотом (у ролі загальної валюти) і навіть з єдиною зовнішньою політикою та стратегічними військовими цілями (під час хрестових походів)» [5, 77]. Сформована ще тоді **соціокультурна близькість** європейських народів стала фундаментальною основою європейської інтеграції. Пізніше Європу почали сприймати як єдиний центр, звідки по світу поширювалися цінності та наукові відкриття: «вона поставала перед людством як одне ціле і це служило стимулом до внутрішньої єдності» [10].

Упродовж XIII-XIX століть у Європі виникали різноманітні інтеграційні проекти. Озвучені представниками багатьох професій, вони зводилися до таких пропозицій: об'єднання держав та їх підпорядкування рішенням авторитетного органу (сенат, сейм); вирішення суперечок за допомогою арбітражного суду; створення армії для захисту об'єднання. Так, наприклад, у XIV ст. домініканський монах П'єр Дюбуа запропонував ідею європейської християнської конфедерації, яка б управлялася єдиною Радою. У XIV ст. король Богемії Подебрад висунув проект об'єднання королівств, головна мета якого полягала в усуненні міждержавних суперечностей у Європі. Наприкінці XIV ст. герцог Сюллі (радник французького короля Генріха IV) запропонував створити федерацію з п'ятнадцяти християнських держав, захищати яку мала б єдина європейська армія. У XVII ст. англійський політичний діяч Вільям Пенн у своїй книзі «Досвід про теперішній та майбутній мир у Європі» також пропонував створення сейму задля припинення європейських воєн і вперше висловив думку про те, що «об'єднані інститути спільноєвропейського союзу мають володіти певними правами щодо окремих європейських держав» [12].

У XVIII ст. представник французького просвітництва абат Сен-П'єр у своєму «Проекті вічного миру в Європі» пропонував утворення

європейського сенату, який би мав законодавчі та судові повноваження - обов'язкові для країн-членів.

У XIX ст. німецький філософ Еммануїл Кант у своєму трактаті «Проект вічного миру» бачив опору для інтеграції Європи не в легальних інститутах, а в бажанні та в етичних принципах країн, які хочуть об'єднатися. Він вважав, що вічний мир не може виникати сам по собі, а тому його потрібно встановлювати - приміром, за допомогою підписання договору. Для збереження миру має функціонувати республіканська форма правління, яка буде заснована на принципах свободи та рівності всіх громадян перед законом. Російський дослідник Кирило Петров вважає цей проект предтечею сучасної ідеології об'єднання [13, 142].

Аналізуючи історичні корені європейської інтеграції, український дослідник Валерій Копійка влучно зазначає, що подібні проекти мали здебільшого абстрактно-теоретичний характер, оскільки не враховувалися політичні, економічні та соціальні реалії [8, 12]. Разом з тим саме в цих проектах уже звучала ідея, яка у XX ст. стала головною ідейною засадою європейської інтеграції: **дотримання миру та стабільності між європейськими націями**. Зв'язок між інтеграцією та загальним прагненням до миру червоною ниткою проходять через документи Євросоюзу. Наприклад, у Лакенській декларації 2001 р. «Майбутнє Європейського Союзу», яка проголосувала основні напрямки майбутніх реформ та перетворень, вказано, що «Тільки мир і спільні дії можуть зробити мрію про сильну, єдину Європу реальністю» [18].

У XVII ст. альтернативою монархічному «європеїзму», коли здійснення об'єднання ставилося в залежність від доброї волі правителів, подала ідея створення Сполучених Штатів Європи. Російська дослідниця Олена Панаріна пише, що цю ідею активно підтримували як ліберали, котрі пов'язували з об'єднанням Європи розширення ринків, так і радикально-націоналістичні кола, які сподівалися, що в лоні нового, демократичного порядку буде легше домогтися звільнення та об'єднання своїх народів. Першим таку ідею запропонував французький письменник Віктор Гюго, який у 1849 р. на Міжнародному конгресі миру в Парижі сказав: «Прийде день, коли ці два велетенські об'єднання, Сполучені Штати Америки і Сполучені Штати Європи, повернуться обличчям одне до одного і через океан простягнуть одне одному руки» [15, 6].

Різноманітні проекти європейської інтеграції з'явилися в період між двома світовими війнами. Активним імпульсом до об'єднання стала Перша світова війна, яка: 1) підірвала економіку

європейських країн і значно зміцнила американську; 2) завдала удару по лідерських позиціях Європи у світі. Додатковим стимулом до інтегрування стала Жовтнева революція і, як результат, створення Радянського Союзу.

Серед інтеграційних проектів треба виділити два, які викликали найбільший резонанс. Перший - це проект австрійського графа Ріхарда Куденхове-Калергі, який опублікував свої пропозиції у праці «PanEuropa». Австрійський аристократ пропонував створення пан'європейського союзу. Він вважав, що створення так званої «Пан-Європи» може стати передумовою універсалізації та порятунку Ліги Націй. Це дозволить урегулювати спірні національні питання, ліквідувати митні бар'єри й запобігти загрози з боку СРСР. Хоча рух на об'єднання отримав певний розвиток у європейських колах і навіть був утворений Пан'європейський союз, насправді він не мав впливу на уряди.

Другий європейський проект на державному рівні запропонував міністр закордонних справ Франції Аристид Бріан. 1929 р. на засіданні Ліги Націй він висловився за створення федеративного пан'європейського об'єднання: «Між народами, які географічно можуть називатися народами Європи, мають існувати деякі федеральні зв'язки. Очевидно, що асоціація має переважати в економічній сфері. Але я впевнений, що з політичної і соціальної точки зору федеральний союз, не посягаючи на суверенітет окремих націй, може бути дуже корисним» [12]. Проект Бріана включав у себе три аспекти: економічний, соціальний і політичний, хоча на першому етапі головна увага приділялася економічній інтеграції.

Утім цей план, як і більшість інтеграційних проектів XX століття, не трансформувалася у практичну площину. На думку дослідників Російської академії наук, причиною невдач було те, що відбувалося зіткнення економічних і політичних інтересів національних держав, наймогутніші з яких (Франція, Німеччина, Велика Британія) безрезультатно намагалися здійснити об'єднання Європи під своєю егідою [14, 34].

Повністю реалізувати мирне співіснування країн Європи вдалося тільки після двох найжорстокіших та наймасштабніших світових воєн, головним епіцентром яких були саме європейські країни. Що слугувало чинниками інтеграційного руху, який упродовж століть так і не міг перейти у практичну фазу? Ірландський дослідник з європейської інтеграції, автор праці «Дедалі міцніший союз» Десмонд Дайнен пояснює інтеграційні процеси в Європі бажанням національних урядів підвищити безпеку та економічний добробут своїх країн в умовах дедалі

жорсткішої глобальної конкуренції і дедалі більшої взаємозалежності країн. «Європейська історія позначена війнами та нестабільністю; пов'язати країни політично та економічно - це спосіб зміцнити демократію та усунути традиційні причини конфліктів» [2, 11].

По закінченні Другої світової війни перед союзниками постали економічні й політичні виклики, невдалі спроби вирішення котрих уже мали місце після Першої світової війни: забезпечення миру в Європі, в першу чергу, французько-німецьке примирення; повоєнна відбудова економічного і соціального життя з метою конкурентоспроможності європейської економіки; залучення до економічної комунікації повоєнної Німеччини; попередження соціальних збурень і революцій; загроза європейським демократіям з боку комунізму та СРСР, відновлення довоєнних геополітичних позицій європейських держав у світі.

На наш погляд, саме збіг цих факторів дуже гостро поставив перед європейськими урядами питання про подальші спільні дії.

Офіційна історія європейської інтеграції починається з так званого плану Шумана, в якому тодішній французький міністр закордонних справ оприлюднив план об'єднання вугільної та

сталеварної промисловості Франції й Німеччини. Через визнання Францією недавно створеної Федеративної Республіки Німеччини економічно рівним партнером «план Шумана наповнив змістом раніше невиразне поняття європейської єдності та інтеграції» [2, 20].

Таким чином, європейські країни усвідомили, що, тільки об'єднавши спільні зусилля, можна уникнути помилок минулого, а також гідно зустріти виклики глобалізаційних процесів. «Приклад об'єднаної Європи, яка зуміла подолати не тільки спадщину минулого, але й численні практичні труднощі у справі поступового усунення політичних, юридичних, соціально-економічних та інших кордонів між національними державами, свідчить, що люди хоч і дорогою ціною, але можуть робити належні висновки з історії та будувати на цій основі своє майбутнє» [3, 19].

Отже, ідейні засади європейської інтеграції склалися в ході політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Європи. Головними ідейними засадами інтеграційного процесу стали: цивілізаційна близькість європейських країн та сформовані в рамках європейської цивілізації принципи, прагнення дотримання миру та стабільності між європейськими націями, претензії Європи на геополітичне лідерство.

1. Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади. - К.: Видавництво «К. І. С.», 2006. - 398 с.
2. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. - К.: Видавництво «К. І. С.», 2006. - 696 с.
3. Европа перемен: концепции и стратегии интеграционных процессов / Под ред. Л. И. Глухарева. - М.: Издательство «Крафт+», 2006. - 352 с.
4. Емерсон М. Екзистенціальна дилема Європи // Незалежний культурологічний часопис «І». - 2007. - № 50. (<http://www.ji.lviv.ua/n50texrs/emerson.htm>).
5. Иноземцев В., Кузнецова Е. Возращение Европы. - М.: «Интердиалект+», 2002. - 164 с.
6. Книга А. С., Пархаев В. Н. Европейская интеграция. - Барнаул: Изд-во АлтГТУ, 2004. - 124 с.
7. Ковтиха В. Не минуло й сорока років // День. - № 188. - 2004. - 19 жовтня.
8. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: заснування і етапи встановлення. - К.: Вид. дім «Ін Юре», 2001. - 448 с.
9. Лепешков Ю. Межгосударственная интеграция в рамках европейского союза: некоторые вопросы теории // Белорусский журнал международного права и международных отношений. - 2001. - № 1. (http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=404&Itemid=52).
10. Логика европейской интеграции // <http://www.w78.ru/index.html>
11. Манукян И. Эволюция взглядов на европейскую интеграцию // Актуальная политика. - 2007. - № 3 (март - май). - С. 18-27.
12. Панарина Е. Развитие идеи европейской интеграции в первой половине XX века. Дис. ... канд. ист. наук. - Ставрополь, 2006 (orel3.rsl.ru/dissert/EBD_1089_panarinaEA.pdf).
13. Петрова К. Е. Концепт «Европа» в современном политическом дискурсе // Полис. - 2004. - № 3. - С. 140-153.
14. Россия в многообразии цивилизаций. Часть II. Европа глазами России / Под ред. Н. П. Шмелева. - М.: Русский сувенир, 2007. - 336 с.
15. Ферховитадт Г. Манифест для нової Європи. - К.: Видавництво «К. І. С.», 2007. - 68 с.
16. Чаадаев П. Философические письма // Чаадаев П. Статьи и письма. - М.: Современник, 1989. - С. 38-161.
17. Huntington S. The Clash of Civilization? // The New Shape of World Politics. - New York: Foreign Affairs, 1999. - P. 67-91.
18. Laeken Declaration of 15 December 2001 on the future of the European Union // <http://www.ena.lu/>
19. Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community // <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/cg00014.en07.pdf>
20. Wim K. Facing the Challenge: the Lisbon Strategy for Growth and employment: Report from the High Level Group // http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/kok_report_en.pdf

O. G. Lvova

IDEOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE EUROPEAN INTEGRATION

The article outlines the main ideological foundations of the European integration: the civilizational affinity of the European Union member states, their common strive to maintain peace and stability in the region, as well as the claim of the EU for a leading role at the international arena. The author maintains that the ideological foundations of the European integration have been shaping through the long historical period and crystallized after the World War II.